

5. 1. POSLÁNÍ CHRÁNĚNÉ KRAJINNÉ OBLASTI JIZERSKÉ HORY

Zpracoval Ing. Jiří Hušek, Správa CHKO Jizerské hory.

Preamble

Biologická podstata člověka je daná, lidský druh se vyvíjel jako integrální součást přírodního prostředí, vyváženého ekosystému Země. Přes civilizační expanzi v novodobé historii lidstva a industriální charakter současné doby je vazba člověka na přírodu a krajinu neodstranitelná.

- Přírodní prostředí uspokojuje nejen základní „vegetativní“ potřeby člověka jako zdroj energií, potravy, vody a vzduchu, ale také potřeby mimo bázi první signální soustavy. Prostoru spoluvytváří osobnost a jeho kvality jsou základním parametrem pro hodnotu celého lidského života.
- Kvalitní přírodní prostředí a vyvážená krajina je objektivní potřebou bez ohledu na vůli jednotlivců, skupinové zájmy a konjunkturální krátkodobé společenské potřeby. Přirozeně se nemůže jednat o uchování přírodního charakteru veškerého životního prostoru člověka.
- Nezbytností však je udržení diversity prostředí a zachování fenoménu divoké přírody, přírodní krajiny a krajiny kulturní jako výsledku přirozeného historického procesu postupného trvale udržitelného přetváření. A to ne toliko ve fragmentech, nýbrž v rozsáhlejších plochách, na nichž se mohou uplatnit samoregulační přírodní procesy a evoluční vývojové mechanismy.
- Územní ochrana přírody a krajiny je nástrojem k uchování nejceněnějších částí životního prostředí člověka a k regulaci jejich vývoje ve smyslu trvalé udržitelnosti.

Uvedené principy jsou postupně obecně přijímány státy na celém světě, v podstatě bez ohledu na kulturní, společenské nebo politické odlišnosti. Územní ochrana je praktikována všemi společnostmi, byť s rozdílnou intenzitou, parametry, přístupy nebo na základě různých pohnutek.

Územní ochrana v ČR

Historie české velkoplošné územní ochrany začíná ve druhé polovině dvacátého století a jejím pilířem je síť národních parků (NP) a chráněných krajinných oblastí (CHKO). V České republice jsou dnes 4 národní parky (Krkonoše, Šumava, Podyjí, České Švýcarsko) a celkem 25 CHKO (z toho Šumava je prakticky ochranným pásmem pro NP).

Nejstarší CHKO byla vyhlášena před padesáti lety (CHKO Český ráj – 1955) a nejmladší letos (CHKO Český les – 2005). CHKO reprezentují nejširší spektrum přírodních stanovišť a typů krajiny – nížiny (Litovelské Pomoraví), pahorkatiny (Žďárské vrchy), střední a vyšší hory (Jeseníky), krasová území (Moravský kras), pískovcové oblasti (Český ráj), třetihorní vyvěřeliny (České středohoří) atd. Rozloha se pohybuje od 41 km² (Blaník) až po 1160 km² (Beskydy).

Jizerské hory patří k nejstarším CHKO (1967), rozlohou náleží mezi středně veliké (368 km²). Kombinací přírodních hodnot a důsledky civilizačních vlivů v uplynulých desetiletích jsou snad nejkontrastnějším velkoplošným chráněným územím v ČR.

Význam CHKO a především jejich ucelené soustavy je třeba posuzovat na základě řady kritérií, jako například přítomnosti jinak chráněných a cenných přírodních jevů (rostliny, živočichové, geologie, geomorfologie atd.) nebo přirozených či přírodě blízkých společenstev, ekosystémů, příspěvku k ekologické stabilitě krajiny, jedinečného charakteru krajiny či jejího ekologicky vhodného hospodářského využívání, a to včetně rekreačního.

Česká síť CHKO svým rozsahem, reprezentativností, zachovalostí, jednotnou správou území má nadnárodní význam a zaujímá čelné místo ve srovnání s ostatními státy sjednocující se Evropy.

Význam a poslání chráněných krajinných oblastí

Definice CHKO vychází ze Zákona o ochraně přírody a krajiny č.114/1992. Jsou to „rozsáhlá území s harmonicky utvářenou krajinou, charakteristicky vyvinutým reliéfem, významným podílem

přírodních lesních a trvalých travních porostů, s hojným zastoupením dřevin, popřípadě s dochovanými památkami historického osídlení. Hospodářské využívání těchto území se provádí podle zón odstupňované ochrany tak, aby se udržoval a zlepšoval jejich přírodní stav a byly zachovány a vytvářeny optimální ekologické funkce těchto území. Rekreační využití je přípustné, pokud nepoškozuje přírodní hodnoty chráněných krajinných oblastí“.

Řečeno jinými slovy, posláním CHKO je především uchování a obnova základních přírodních hodnot a rázu krajiny, a to ekologicky vhodným hospodářským využíváním. Zde je třeba spatřovat rozdíl oproti poslání národních parků, které je mnohem těsněji spojeno s ochranou přírodních ekosystémů a přírodních procesů a jejich postupným obnovováním, což se děje účelovým obhospodařováním většiny území NP.

V CHKO je tedy člověk mnohem přirozenější složkou území, na jehož vývoji se podílí v rámci svého běžného života. Je pochopitelné do jisté míry omezován ochrannými podmínkami CHKO, rozvoj má probíhat plynule, přirozeně, bez radikálních externích vlivů, musí mít „lidské měřítko“, zkrátka blížit se trvalé udržitelnosti. Na druhou stranu přináší existence CHKO místním obyvatelům řadu výhod, nebo alespoň příležitostí k těmto výhodám, příležitost, které je třeba využít.

Kromě nezpochybnitelné, jakkoli obtížně uchopitelné, estetické a duchovní stránky života v harmonické a vyvážené krajině to jsou také hodnoty mnohem lépe měřitelné a ocenitelné. CHKO jsou ideálním prostorem pro ekologické zemědělství, produkující zdravé potraviny a poskytující v krátkodobém výhledu farmářům i ekonomické komparativní výhody vůči ostatním zemědělcům. Omezení výstavby a provozu velkých průmyslových a těžebních celků může znamenat aktuálně menší nabídku pracovních míst a výdělkovou úroveň, na druhou stranu to může být vyváжено mnohem větší ekonomickou stabilitou a sociální jistotou drobných, ekologicky neutrálních, průmyslových výrobn, jejichž rozvoj je nejen přípustný, ale přímo žádoucí. Ideální příležitostí pro místní obyvatele je rozvoj „měkkých“ forem cestovního ruchu a s nimi spojených služeb.

Současný stav chráněných krajinných oblastí v ČR

Současný stav CHKO v ČR je funkcí společenského vývoje v uplynulých desetiletích. Přes proklamativní ochranu vedlo socialistické plánovitě hospodářství a státem dirigovaný život k jednoznačnému zhoršování stavu životního prostředí, potažmo stavu chráněných území. Někdy plíživému, jindy skokovému s katastrofickými prvky. Můžeme zmínit znečištění ovzduší a vod zplodinami těžkého průmyslu a rezidui chemických látek intenzifikujících zemědělství, scelování orné půdy a ekonomicky nesmyslné zorňování horských luk a pastvin, průmyslové a exploatační hospodaření v lesích, devastaci krajiny těžbou neobnovitelných surovin, velké stavby průmyslových podniků, energetických zdrojů, dopravních cest nebo třeba panelových sídlišť, odvodňování, přehrady, technické regulace vodních toků atd.

Po změně společenských poměrů na počátku devadesátých let dvacátého století došlo ke znatelnému zlepšení stavu přírodního prostředí v chráněných územích i mimo ně. Zčásti je to vedlejší produkt restrukturalizace hospodářství (útlum těžkého průmyslu a intenzivního zemědělství, snížení výroby energie, převod majetku na reálné vlastníky a další), na druhé straně také výsledek aktivního přístupu k nápravě škod – změna legislativního prostředí, podpora praktických opatření ke zlepšení životního a přírodního prostředí, hledání finančních zdrojů s podporou z fondů EU atd., to vše ve společenském ovzduší, kdy ochrana přírody a krajiny byla prioritou.

Na přelomu 20. a 21. století se situace opět mění. Především zlepšený stav životního prostředí přestává být limitem pro přiměřeně zdravý život (zlepšení čistoty ovzduší, povrchových vod a další) a angažování ve prospěch přírody již není jedním z mála legitimních občanských postojů a akceptovatelnou formou společenského vzoru. Demokracie zkrátka odsouvá otázky životního prostředí, přírody a krajiny do druhého plánu. Zároveň nastává zřetelné hospodářské oživení a ekonomický rozvoj je základním východiskem společenských aktivit.

V době, kdy nejsou uspokojivým způsobem nastaveny regulativy a oceněny užitečné mimoprodukční funkce přírody, lesa a krajiny, stávají se mechanismy volného trhu potenciálním nebezpečím pro zachování integrity všech složek přírodního prostředí.

Pokud rámcem pro uplatnění tržních mechanismů je pokřivené podnikatelské prostředí ruku v ruce s vadami v prostředí politickém, pokud vážnými hráči jsou megalománie, klientelismus a tvrdé lobbování, byť jen v regionálním měřítku, je nebezpečí opětovné zhoršení kvality přírodního prostředí velmi reálné. Celý proces může být akcelerován mobilizací značných finančních prostředků, například ze strukturálních fondů sjednocené Evropy. Ochrana přírody, nestátní i státní, se pak stává překážkou „rozvoje“ a bývá prezentována jako nepřítel veřejných zájmů. Jedním z podstatných vlivů se v poslední době stává rekreace a požadavky na sportovní využívání volné krajiny.

Hospodářský rozvoj v posledních letech paradoxně není vykoupen ztrátou volného času zaměstnaných občanů, tento volný čas je snad pouze odlišně strukturován a racionálněji využíván. Velká skupina obyvatel je ekonomicky dobře zajištěná, navíc se řádově zvýšila nabídka, kvalita a dostupnost vybavení a služeb pro trávení volného času v přírodě.

Naprostě jednoznačným trendem moderní doby u širokých vrstev veřejnosti je příklon k aktivnímu trávení volného času. Tento přístup je podmíněn dynamikou současného života, orientací části populace na zdravější životní styl, ale také skutečností, že volnočasové aktivity se stávají velmi lukrativním průmyslovým a obchodním odvětvím. Výrobky určené pro aktivní trávení mimopracovního času a služby cestovního ruchu zažívají překotný vývoj a rozvoj, který doprovází masivní marketing a reklama. Výsledkem je doslova masový nárůst rekreačního a sportovního využívání volné krajiny se znatelným důrazem na atraktivní chráněná území. Tradiční formy rekreace, jako například pěší turistika, jsou rozvíjeny variacemi na dané téma, v tomto případě např. tzv. „nordic walking“, nebo nahrazovány podobnou aktivitou – třeba cykloturistikou. Lyžařská turistika mění infrastrukturu – stále více vyžaduje hustou síť značených a strojně udržovaných stop. Sjezdové lyžování zažívá překotný rozvoj, řádově se navyšují kapacity svahů a přepravních zařízení, technické zasněžování se stává standardem, osvětlení a ozvučení sjezdovek není výjimkou. Horolezectví v tradičních oblastech kvantitativně narůstá v důsledku sofistikovaného vývoje vybavení, ale také potlačováním psychické složky výkonu jako výsledku postupné eroze etiky a pravidel lezení. Objevují se nové outdoorové aktivity a rekreační sporty, o jejichž existenci před několika lety nebylo slychu. Namátkou zmiňme třeba jízdy psích spřežení, paragliding, sjezdy na horských kolech, in-line bruslení, hipoturistiku, survival nebo lanová centra či letní bobové dráhy. Samostatnou kapitolou jsou motoristické sporty, které, jakkoli obecně legitimní, neměly by mít v chráněných územích místo. Všechny tyto aktivity mají určitý nárok na území, přímý vliv na přírodní prostředí (převážně negativní), koncentrují značné počty lidí a vyvolávají další potřebu doprovodných aktivit (občerstvení, ubytování...) nebo infrastruktury (sítě, komunikace, parkoviště ...). Jejich rozvoj je dynamický, cílový stav prakticky není možné popsat, nové trendy je krajně obtížné předpovídat. Na opačné straně pomyslných vah se pak ocitají parametry, které jsou buď neměnné, nebo podléhají pouze extenzivnímu vývoji. Jsou to limity dané strukturou chráněné krajiny, únosností („pufrační schopností“) ekosystémů, ale také limity prostorové, časové nebo sociální.

Pro zachování potřeb chráněné přírody a krajiny a zároveň pro umožnění jejího přiměřeného využívání k rekreaci je nejvyšší čas hledat racionální rovnováhu, nacházet limity a stanovovat společensky přijatelné regulativy. Systematicky se touto otázkou bohužel nezabývají příslušné struktury odpovídající za rozvoj cestovního ruchu nebo územní plánování, a to na všech úrovních veřejné správy. Předkládaný projekt má být příspěvkem na cestě k řečené rovnováze a východiskem pro další management ochrany přírody a cestovního ruchu s nutným zohledněním zájmů a povinností vlastníků pozemků. Jizerské hory jsou pro tento případ mimořádně vhodným modelovým územím, neboť se zde ve vrchovaté míře a mnohdy surově nahotě střetávají limity, potenciál, příležitosti i tlaky. Území CHKO s návštěvnickými atraktivitami, přírodně mimořádně zachovalými a cennými prvky. Pozměněné lesy náhorní plošiny, prošlé nedávnou ekologickou katastrofou – dnes ve stadiu revitalizace, avšak bez záruky úspěchu, vysoce citlivé a se značnou měrou disbalance. Naproti tomu přirozené rekreační zázemí stovek tisíc lidí z nejbližšího okolí liberecko-jablonecké sídelní aglomerace a dopravně snadno přístupného hlavního města a blízkého zahraničí.

ZÁVĚRY . OKRUHY PROBLÉMŮ K ŘEŠENÍ . DOPORUČENÍ

- Pro zachování potřeb chráněné přírody a krajiny a zároveň pro umožnění jejího přiměřeného využívání k rekreaci je nejvyšší čas hledat racionální rovnováhu, nacházet limity a stanovovat společensky přijatelné regulativy.
- Touto otázkou se systematicky bohužel nezabývají příslušné struktury odpovídající za rozvoj cestovního ruchu nebo územní plánování, a to na všech úrovních veřejné správy.
- V době, kdy nejsou uspokojivým způsobem nastaveny regulativy a oceněny užitečné mimoprodukční funkce přírody, lesa a krajiny, stávají se mechanismy volného trhu potenciálním nebezpečím pro zachování integrity všech složek přírodního prostředí.
- Předkládaná analýza/studie má být příspěvkem na cestě k hledání rovnováhy a východiskem pro další management ochrany přírody ve vztahu k cestovnímu ruchu.
- Jizerské hory jsou pro tento účel mimořádně vhodným modelovým územím, neboť se zde ve vrchovaté míře a mnohdy surové nahotě střetávají limity, potenciál, příležitosti i tlaky. Území CHKO s návštěvnický atraktivními, přírodně mimořádně zachovalými a cennými prvky. Pozměněné lesy náhorní plošiny, prošlé nedávnou ekologickou katastrofou – dnes ve stadiu revitalizace, avšak bez záruky úspěchu, vysoce citlivé a se značnou měrou disbalance. Naproti tomu přirozené rekreační zázemí stovek tisíc lidí z nejbližšího okolí liberecko-jablonecké sídelní aglomerace a dopravně snadno přístupného hlavního města a blízkého zahraničí.